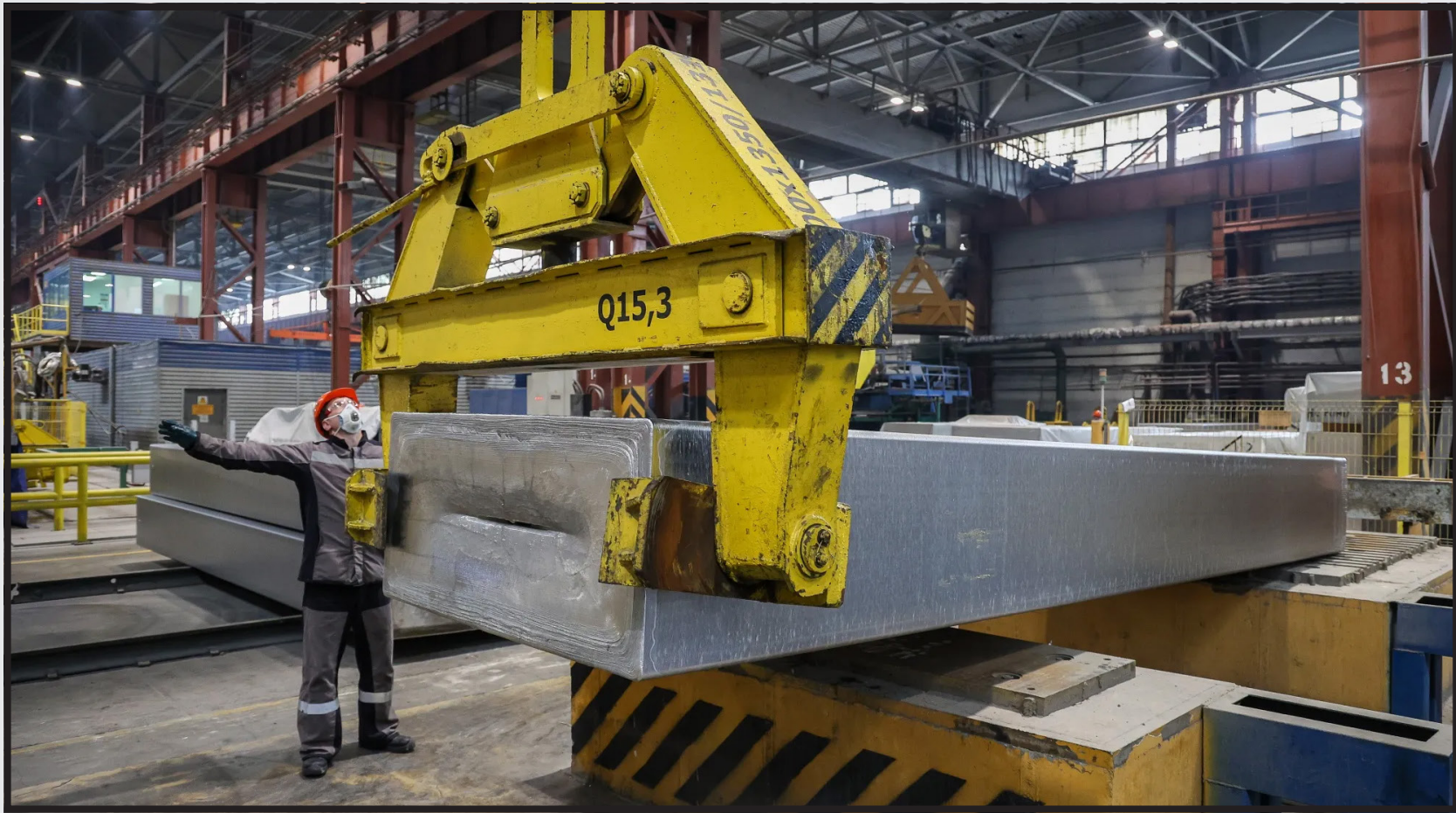

اقتصاد مقاومتی؛ ستون پایداری ایران

نامگذاری سال ۱۴۰۵ با محور اقتصاد مقاومتی، پیوندی میان تولید، امنیت ملی و وحدت اجتماعی ترسیم می‌سازد؛ راهبردی که تاب‌آوری اقتصاد ایران را در برابر فشارهای خارجی تقویت می‌کند

مهناز مهرداد

روزنامه نگار

دیر انجمن کشتیرانی و خدمات وابسته

تجارت جهانی در گرو امنیت هر مز

بحران‌های ژئوپلیتیک معمولاً قواعد حاکم بر امنیت و تجارت جهانی را دگرگون می‌کنند و در چنین بزنگاه‌هایی عنصر قدرت به عامل تعیین‌کننده در مدیریت شرایط تبدیل می‌شود. با وجود آنکه تمامی کشورها بر اساس حقوق بین‌الملل موظف به صیانت از آزادی و امنیت کشتیرانی تجاری هستند، عملکرد ایالات متحده در منطقه خلیج فارس نشان می‌دهد این اصل بنیادین بارها نقض شده است. اتکای واشنگتن به پایگاه‌های نظامی خود در جنوب خلیج فارس و اقداماتی که در پی آن صورت گرفته، نه تنها با قواعد شناخته‌شده حقوق بین‌الملل و موازین حقوق بشر همخوانی ندارد، بلکه امنیت یکی از حیاتی‌ترین مسیرهای تجارت دریایی جهان را نیز با مخاطره روبه‌رو کرده است. در چنین شرایطی سکوت در برابر نقض یک جانبه قواعد بین‌المللی نه با منطق روابط بین‌الملل سازگار است و نه با الزامات حفظ منافع ملی.

“

شعار سال

۱۴۰۵ بار

دیگر بر پیوند

عمیق اقتصاد

و امنیت تأکید

می‌کند؛

راهبردی که با

تقویت تولید،

توسعه فناوری

و بهره‌گیری از

ظرفیت‌های

داخلی،

بنیان‌های

پایداری

اقتصاد کشور

را استوار

می‌سازد

در بخش کشاورزی و استمرار خودکفایی در تولید گندم نیز از دیگر دستاوردهایی بود که در مسیر تحقق اهداف این شعار دنبال شد. با وجود آنکه از سال ۱۳۹۷ به بعد عبارت «اقتصاد مقاومتی» به‌طور مستقیم در عنوان سال‌ها تکرار نشد، اما مضمون و جهت‌گیری شعارها همچنان در امتداد همین چالش‌های باقی ماند. شعارهایی همچون «حمایت از کالای تولیدی»، «رونق تولید» در سال ۱۳۹۸، «جهش تولید» در سال ۱۳۹۹ و «تولید؛ پشتیبانی‌ها، مانع‌زدایی‌ها» در سال ۱۴۰۰ را می‌توان حلقه‌های تکمیلی همین راهبرد دانست؛ حلقه‌هایی که هر یک بخشی از منظومه اقتصاد مقاومتی را تکمیل می‌کنند. اکنون نیز در سال ۱۴۰۵ و در شرایطی که کشور با چالش‌های پیچیده منطقه‌ای و اقتصادی مواجه است، بازگشت دوباره این مفهوم به شعار سال، نشان‌دهنده اهمیت راهبردی اقتصاد مقاومتی در نگاه سیاست‌گذاری کلان کشور است.

پشتوانه امنیت ملی

در ادبیات علوم سیاسی، امنیت ملی تنها به توان نظامی یا دفاعی محدود نمی‌شود، بلکه مجموعه‌ای از ظرفیت‌های اقتصادی، اجتماعی و نهادی را نیز در بر می‌گیرد که یک کشور از طریق آن‌ها می‌تواند از مردم، ساختارها و منافع حیاتی خود در برابر تهدیدها محافظت کند. در این چارچوب، تهدیدها صرفاً بیرونی نیستند؛ بحران‌های اقتصادی، بی‌ثباتی مالی، وابستگی بیش از حد به منابع محدود یا اقتصاد تک‌محصولی و حتی نابرابری‌های اجتماعی نیز می‌توانند بنیان‌های امنیت یک جامعه را تضعیف کنند. از همین رو در رویکردهای نوین سیاست‌گذاری، «امنیت اقتصادی» به‌عنوان بخشی جدایی‌ناپذیر از امنیت ملی شناخته می‌شود. اقتصادی که از ثبات، تنوع تولید و قدرت سازگاری با تکان‌های داخلی و خارجی برخوردار باشد، توان دولت و جامعه را برای مدیریت بحران‌ها افزایش می‌دهد و در نهایت به تقویت امنیت ملی می‌انجامد.

در چنین منظر، مفهوم اقتصاد مقاومتی را می‌توان یکی از مهم‌ترین ابزارهای افزایش تاب‌آوری اقتصادی و امنیتی کشور دانست. اقتصادی که بر پایه تولید متنوع، بهره‌وری، نوآوری و کاهش وابستگی‌های آسیب‌پذیر شکل گیرد، در برابر فشارهای خارجی و شوک‌های ناگهانی مقاوم‌تر خواهد بود و ظرفیت بیشتری برای حفظ ثبات اجتماعی و اقتصادی خواهد داشت. از این رو، تأکید بر مقاوم‌سازی اقتصاد، نه صرفاً یک سیاست اقتصادی، بلکه بخشی از راهبرد کلان تقویت امنیت ملی محسوب می‌شود. با توجه به چنین اهمیتی، بهره‌گیری از مفهوم اقتصاد مقاومتی در نامگذاری سال جاری نیز پیام روشنی برای بخش‌های مختلف اقتصادی کشور به همراه دارد؛ پیامی که بر ضرورت ارائه برنامه‌ها و راهکارهای عملی برای

عبارت «اقتصاد مقاومتی» در شعار سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ جست‌وجو کرد؛ مفهومی که در آن مقطع به‌عنوان چارچوبی کلان برای سیاست‌گذاری اقتصادی کشور مطرح شد. انتخاب این عبارت در دو سال پیاپی نشان می‌داد که اقتصاد مقاومتی دیگر صرفاً یک ایده نظری نیست، بلکه به برنامه‌ای راهبردی برای سامان‌دهی اقتصاد ملی بدل شده است. حتی شعار سال‌های پس از آن نیز به‌گونه‌ای انتخاب شدند که در امتداد همین رویکرد قرار گیرند؛ به‌گونه‌ای که در ادبیات رسمی از آن‌ها گاه با عنوان «حلقه‌های اقتصاد مقاومتی» یاد می‌شود؛ حلقه‌هایی که در مجموع طی چند سال متوالی بر تقویت تولید ملی و افزایش تاب‌آوری اقتصاد تمرکز داشتند. در این میان، سال ۱۳۹۵ با عنوان «اقتصاد مقاومتی؛ اقدام و عمل» نامگذاری شد؛ شعاری که بیش از هر چیز بر عبور از مرحله تدوین سیاست‌ها و ورود به عرصه اجرای عملی آن‌ها دلالت داشت. در سال‌های پیش از آن، سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی تدوین و ابلاغ شده بود، اما تحقق اهداف این سیاست‌ها مستلزم برنامه‌های اجرایی و اقدامات ملموس در سطح دستگاه‌های مختلف بود. در همین چارچوب، ۱۲۰ پروژه اولویت‌دار اقتصاد مقاومتی به دستگاه‌های اجرایی کشور ابلاغ شد تا هر یک در حوزه مسئولیت خود، گام‌هایی مشخص برای تقویت بنیان‌های اقتصاد ملی بردارند. در سطح استان‌ها نیز کارگروه‌های تسهیل و رفع موانع تولید فعال شدند و تلاش برای احیای حدود ۷۵۰۰ واحد تولیدی را کد یا نیمه‌فعال در دستور کار قرار گرفت.

همزمان، اصلاح برخی ساختارهای مالی اقتصاد نیز مورد توجه قرار گرفت. کاهش وابستگی بودجه جاری کشور به درآمدهای نفتی و افزایش سهم درآمدهای مالیاتی از جمله اقداماتی بود که با هدف افزایش پایداری مالی دولت دنبال شد. در حوزه انرژی نیز تکمیل فازهای جدید میدان گازی پارس جنوبی با جدیت بیشتری پیگیری شد تا ظرفیت تولید گاز و میعانات گازی کشور افزایش یابد و اتکای اقتصاد به منابع بیرونی کاهش پیدا کند.

در ادامه این مسیر، سال ۱۳۹۶ با شعار «اقتصاد مقاومتی؛ تولید و اشتغال» نامگذاری شد؛ شعاری که تمرکز خود را بر دو چالش مهم اقتصاد ایران، یعنی رکود تولید داخلی و نرخ بالای بیکاری، قرار داده بود. در پی این نامگذاری، برنامه‌های متعددی برای تقویت بازار کار و افزایش ظرفیت تولیدی کشور طراحی و اجرا شد. اجرای طرح‌های اشتغال فراگیر و تخصیص منابع از صندوق توسعه ملی برای ایجاد فرصت‌های شغلی در مناطق روستایی و عشایری از جمله اقداماتی بود که در همین راستا دنبال شد.

در کنار این سیاست‌ها، توسعه شرکت‌های دانش‌بنیان به‌عنوان یکی از ارکان اقتصاد درون‌زا مورد توجه ویژه قرار گرفت. پیشرفت در صنعت پالایشگاهی و دستیابی به مرز خودکفایی در تولید بنزین با بهره‌برداری از فازهای پالایشگاه ستاره خلیج فارس، افزایش تراز تجاری مثبت

که ایران با برخورداری از منابع گسترده، زیرساخت‌های اقتصادی و نیروی انسانی کارآمد، می‌تواند با تکیه بر الگوی بومی و دانش‌بنیان، اقتصادی پویا، عدالت‌محور و پیشرو ایجاد کند؛ اقتصادی که درون‌زا و در عین حال برون‌گرا باشد و بتواند در محیط متغیر اقتصاد جهانی مسیر پیشرفت خود را ادامه دهد. اقتصاد مقاومتی در سال‌های بعد به یکی از محورهای اصلی ادبیات اقتصادی و سیاست‌گذاری در کشور تبدیل شد. اهمیت این رویکرد زمانی بیشتر آشکار شد که اقتصاد ایران در شرایط فشارهای خارجی و بحران‌های منطقه‌ای توانست بسیاری از نیازهای اساسی کشور را بدون اختلال جدی تأمین کند. تجربه سال‌های اخیر نشان داد که اتکا به ظرفیت‌های تولیدی داخلی و تقویت زیرساخت‌های اقتصادی می‌تواند در شرایط دشوار، از بروز بحران‌های گسترده در تأمین کالاها و خدمات حیاتی جلوگیری کند. اگر ساختار اقتصاد کشور به‌طور کامل بر واردات یا منابع بیرونی استوار بود، چنین شرایطی می‌توانست با مشکلات جدی در تأمین نیازهای عمومی همراه شود. در واقع، یکی از دغدغه‌های اصلی سیاست‌گذاران اقتصادی در سراسر جهان دستیابی به ثبات پایدار و کاهش آسیب‌پذیری اقتصاد در برابر شوک‌های بیرونی است. بی‌ثباتی اقتصاد کلان، نااطمینانی را در میان فعالان اقتصادی افزایش می‌دهد و سرمایه‌گذاری و رشد اقتصادی را با اختلال روبه‌رو می‌سازد. از این رو ایجاد ثبات اقتصادی و تقویت توان برنامه‌ریزی بلندمدت از مهم‌ترین پیش‌نیازهای توسعه محسوب می‌شود. در چنین چارچوبی، اقتصاد مقاومتی تلاشی برای طراحی سیاست‌هایی است که ضمن کاهش وابستگی‌های آسیب‌پذیر، زمینه‌افزایش بهره‌وری، تقویت تولید و گسترش اشتغال را فراهم کند. تحقق این هدف نیز مستلزم برنامه‌ریزی بلندمدت، هماهنگی میان بخش‌های مختلف اقتصادی و افزایش کارایی در نظام مدیریتی و اجرایی کشور است.

اقتصاد در شعار سال

از اواخر دهه هشتاد خورشیدی، جهت‌گیری اقتصادی به‌تدریج در نامگذاری سال‌ها جایگاهی برجسته یافت و مفاهیم مرتبط با تولید، خوداتکایی و توانمندسازی اقتصاد ملی به محور اصلی این نامگذاری‌ها تبدیل شد. این تحول را می‌توان بازتابی از درک فزاینده نسبت به اهمیت اقتصاد در معادلات کلان کشور دانست؛ جایی که اقتصاد نه صرفاً یک حوزه مدیریتی، بلکه بنیانی برای پایداری اجتماعی و اقتدار ملی تلقی می‌شود. از همین رو، در تعیین شعار سال از سوی بالاترین مقام حاکمیت، مضامین اقتصادی به‌طور پیوسته پررنگ‌تر شد؛ چنان‌که نامگذاری سال ۱۳۹۰ با عنوان «جهاد اقتصادی» و سال ۱۳۹۲ با عنوان «حماسه اقتصادی» بر ضرورت توجه مضاعف به مسائل اقتصادی و بسیج ظرفیت‌های ملی در این عرصه تأکید داشت. با این حال، نقطه عطف این روند را باید در به کارگیری صریح

سال ۱۴۰۵ از سوی حضرت آیت‌الله سید مجتبی خامنه‌ای با عنوان «اقتصاد مقاومتی در سایه وحدت ملی و امنیت ملی» نامگذاری شد؛ شعاری که در شرایط تشدید تنش‌های منطقه‌ای و فشارهای خارجی، معنایی فراتر از یک شعار نمادین پیدا کرده است. مفهوم اقتصاد مقاومتی بیش از یک دهه است که در ادبیات اقتصادی و سیاسی ایران گنجانده شده و پیش از این بارها از سوی امام شهید مورد تأکید قرار گرفته بود؛ هدف آن طراحی الگوی برای اقتصادی است که بتواند در برابر تحریم‌ها، بحران‌های جهانی و شوک‌های بیرونی تاب‌آوری داشته باشد. طرح این مفهوم نخستین بار در سال ۱۳۸۹ از سوی رهبر شهید انقلاب اسلامی مطرح و در سال ۱۳۹۲ با ابلاغ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی در ۲۴ بند، به نقشه راه رسمی اقتصاد کشور تبدیل شد. بر اساس این سیاست‌ها، اقتصادی متکی بر دانش، بهره‌وری، عدالت و ظرفیت‌های داخلی باید شکل گیرد تا ضمن حفظ روند رشد، آسیب‌پذیری کشور در برابر فشارهای خارجی کاهش یابد. تجربه سال‌های اخیر نیز نشان داده است که تاب‌آوری اقتصادی بدون تقویت تولید داخلی، افزایش بهره‌وری، توسعه فناوری و کاهش وابستگی به منابع محدود امکان‌پذیر نیست. در چنین شرایطی، نامگذاری امسال را می‌توان تأکیدی دوباره بر ضرورت اجرای عملی این سیاست‌ها و هماهنگی همه‌بخش‌های اقتصادی کشور در مسیر تقویت بنیان‌های تولید و امنیت اقتصادی دانست.

راهبرد تاب‌آوری ملی

اصطلاح «اقتصاد مقاومتی» برای نخستین بار در شهریور ۱۳۸۹ از سوی حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در دیدار با جمعی از کارآفرینان مطرح شد. طرح این مفهوم واکنشی مستقیم به تشدید تحریم‌های اقتصادی علیه ایران بود و هدف آن ترسیم الگوی اقتصاد بود که بتواند در برابر تکان‌های بیرونی-از تحریم‌های بین‌المللی گرفته تا بحران‌های جهانی-ایستادگی و در عین حال مسیر رشد و پیشرفت خود را حفظ کند. در این نگاه، اقتصاد ملی باید بر پایه ظرفیت‌های درونی، دانش، بهره‌وری و توان تولید داخلی سامان یابد تا وابستگی‌های آسیب‌پذیر کاهش یابد و توان کشور برای عبور از فشارهای خارجی افزایش پیدا کند.

در بهمن ۱۳۹۲ با ابلاغ «سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی» در ۲۴ بند، پس از مشورت با مجمع تشخیص مصلحت نظام، این مفهوم به سندی رسمی در سیاست‌گذاری اقتصادی کشور تبدیل شد. در ادامه نیز برای پیگیری اجرای این سیاست‌ها، نهادی با عنوان «ستاد فرماندهی اقتصاد مقاومتی» به ریاست معاون اول رئیس‌جمهور شکل گرفت تا پروژه‌های اولویت‌دار را میان دستگاه‌های اجرایی توزیع کرده و روند اجرای آن‌ها را دنبال کند. در متن ابلاغ این سیاست‌ها تأکید شده بود

تجارت دریایی ایران به یک بندر یا مسیر محدود نیست. هر چند بندر جبل علی هاب منطقه‌ای بود، بخش عمده مبادلات از بنادر اصلی کشور انجام می‌شود. توقف برخی تردها ناشی از چینی ارزیابی مالکان کشتی است. ناوگان مرتبط با بنادر ایران فعال است و بنادر شمالی و مرزهای زمینی نیز پشتیبان تأمین کالا هستند.